

DİVAN EDEBİYATI MÜZESİNDEKİ BİR GRUP MEZAR TAŞI

Hamit ARBAŞ*

Türk sanatının önemli alanlarından birisi de mezar ve türbe mimarisidir. Yaklaşık, beşbin yıllık bir tarihe sahip Türk ölü gömme adetleri iki döneme ayrılır: İslâm öncesi Orta Asya ve Müslüman Türk dönemindeki gelenekler.

Ölünün gömülü olduğu çukura “Sin” denmektedir. Türkistan’da “Gavr” denir ve kabir tabiri bundandır. Mezar genellikle üzeri bina ile örtülmemiş olan kabirlere denir. Üstüne bina yapılmış olan kabirlere “Türbe” tâbir olunur¹.

Mezarın üstüne dikilen ve ölünün kimliğini gösteren taş şahide denir. Kabirlerde genellikle baş taşı ve ayak taşı görülmektedir. Lahit tipi mezarlarda ise kapak taşı kullanılmaktadır².

Araştırmamıza konu olan mezar taşları, Divan Edebiyatı Müzesinde (Galata Mevlevihanesi) yer almaktadır. Kulekapısı Mevlevihanesi adıyla anılan Galata Mevlevihanesi Beyoğlu semtinde, yüksek kaldırıma inen yokuşun başında, İstanbul’un en eski mevlevîhanesidir³. Binanın temeli 1491 yılında; II. Beyazıd devrinin Beylerbeylerinden olan İskender Paşa’ya ait Galata yamaçlarındaki araziye Hz. Mevlânâ’nın torunlarından Divane Mehmet Çelebi tarafından atılmıştır⁴. İlk şeyhi de

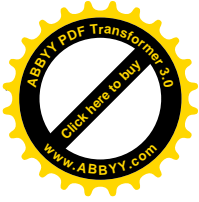
* Yard. Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü.

¹ Celal Esat Arseven, “Mezar Taşı”, *Sanat Ansiklopedisi*, C.III, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1966, s.1318; Doğan Hasol, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, İstanbul, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, 1995, s.409.

² Celal Esat Arseven, *a.g.e.*, s.1338.

³ Esad Serezli, “Mevlevilik ve İstanbul Mevlevihanesi”, *Türkiye Turing Otomobil Kurumu Belleteni*, 73 (1948), s.11; Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlana’dan Sonra Mevlevilik*, İstanbul Gül Matbaası, 1983, s.17-18; Mehmet Önder, “Konya Mevlana Dergahı Arşivi ve Mevlevihaneler”, *Vakıflar Haftası Kitabı*, S.IX, (1991), s.27’de Mevlevî Tarikatına mahsus tekkelere mevlevîhane denir. Türkiye’de bilinen mevlevîhanelerin toplam sayısı 59 dur.

⁴ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani Yahut Tezkire-i Meşahir-i Osmaniyye*, C.II, İstanbul Matbaai Amire, 1890, s.77; *Konya Salnamesi*, 1906, s.278; Sadettin Nüzhet Ergun, *Mevlana*, İstanbul Kanaat Kütüphanesi, 1932, s.5; Atifet Yükselcan, “Mevlana Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri”, *Selamet* 9, (1962), s.6; Enver Behnan Şapolyo, *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*,

Hamit Arbaş

Mehmet Semaî Çelebi'dir. Evliya Çelebi, Seyahatnamesinde mevlevîhane hakkında kısa bilgiler vermektedir. 1946 yılında ise Beyoğlu Evlendirme Dairesi, mevlevîhane haziresinin bir bölümüne yaptırılmıştır ve inşaat esnasında mesned duvarları ortaya çıkmış ama bu temeller de tahrip edilmiştir. Dolayısıyla Galata Mevlevîhanesi hakkında detaylı bilgilere sahip değiliz. Ayrıca Ayvansarayi'nin farklı yöndeki ifadelerine rağmen⁵ burasının ilk müstakil mevlevihane olduğu muhakkaktır⁶. 1766 yılında tophane yangınında tamamen harap olan yapı, Sultan III. Mustafa'nın emri ile Yenişehirli Osman Efendi bina emini tayin edilerek aynı yıl yeniden yaptırılır.

Bina, II. Mahmut döneminde 1899 tarihinde yoğun inşaat faaliyetlerine sahne olur. Dönemin devlet kethüdası Halet Sait Efendi, cephesi caddeye bakan 2 katlı, üst katı kütüphane, alt katı sebil ve muvakkit-hâne olan binayı yaptırıp, 711 adet nadide eserin bulunduğu yazma kitaplarını bağışlamıştır. Bu eserler şimdi Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir. 1824 yılında mevlevîhane bir yangın daha geçirmiş, 1835'de tamirat bitmiştir. Sultan Abdülmecid devrinde ise matbah emini Hasan Ağa'nın yaptırdığı, 1649 tarihli çeşme, 1851'de yeniden onarılmıştır⁷.

Külliye halinde inşa edilmiş olan Galata Mevlevîhanesi (Kulekapısı Mevlevihanesi) semahane, derviş hücreleri, şeyh dairesi ve hünkâr mahfeli, bacılar kısmı, kütüphane, sebil, muvakkit-hâne, mutfak, türbeler ve hazireden oluşmaktadır. 1975 yılında müze olarak hizmete açılmış olan Divan Edebiyatı Müzesi (Galata Mevlevihanesi) devrinin kültür ve sanatını yansıtan kurumlardan biridir.

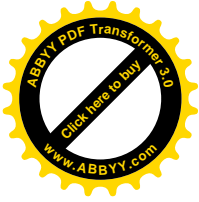
Araştırmamıza konu olan örnekler kronolojik bir sırayla aşağıda sunulmaktadır.

İstanbul Türkiye Yayınevi, 1964, s.84; Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, 1966, s.13; Feridun Ahmed Sipehsalar, *Menakıb-ı Sipehsalar*, İstanbul, 1977, s.6'da Türklerin kurdukları tarikatlardan biri de Mevlevîliktir. Tarikatın piri Mevlânâ Celâleddin Muhammed, rivayete göre 30 Eylül 1207 de (6 Rebiyülevvel 604) Belh'de doğup, 17 Aralık 1273 de (5 Cemaziyelâhir 672) Konya'da vefat etmiştir. Mevlânâ'nın mezarı Konya'dadır. Hünkârın eserleri Mesnevi, Divan-ı Kebir, Mektubat, Mecalis-i Seb'a, Fihi Ma Fihdir. Mevlevî tarikatı Mevlânânın büyük oğlu Sultan Veled tarafından kurulmuştur. Tarikatın yayılmasında Sultan Veled ve Ulu Arif Çelebi'den sonra, Divâne Mehmet Çelebinin büyük katkıları dikkate şayandır.

⁵ Hüseyin Ayvansarayi, *Hadikatül Cevam*, İstanbul, 1864, s.12; Evliya Çelebi, *Seyahatname I*, Dersaadet, H. 1314/M. 1896, s.442.

⁶ Haluk Y. Şehsuvaroğlu, "Galata Mevlevihanesi", *Amt*, 31, (1964), s.29; İnci Enginün, "Divan Edebiyatı Müzesi", *Hisar*, 147, (1976), s.23; Server Dayıoğlu, "İstanbul'da İlk Mevlevihane", *Müzecilik Seminerleri*, II, (1994), s.152.

⁷ Muzaffer Esen, "Galata Mevlevihanesi", *Milli Kültür Sahası*, 66, (1947), s.12; S. Dayıoğlu, *a.g.e*, 152.

Divan Edebiyatı Müzesindeki Bir Grup Mezar Taşı

1) Kovacı Ali Dedenin Mezar Taşı:

Halen hazirede orijinal yerinde duran mezar taşı 127 envanter numarası ile kayıtlıdır. 31×125×14 cm. ebadında, mermer üzerinde yüksek kabartma tarzında 9 satır celi sülüs hatlı kitabe yer almaktadır.

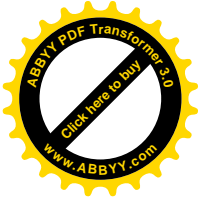
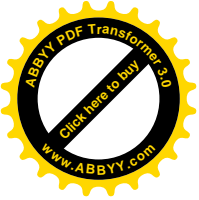
Kitabe şöyledir:

هو الباقي
مرحوم جنتمکان فردوس آشیان
قاضي ابو الفتح سلطان محمد
خان عليه الرحمة والغفران
حضر تلرینک قوفه جیلق
خدمتیله شرفیاب اولان
قطب العارفین مرحوم قوفه جی
علی دده روحنه الفاتحه
سنه ٨٥٨

Transkripsiyonu:

Hüve-l Bâkî
Merhûm cennet-mekân firdevs-aşiyân
Gazi Ebü-l- Feth Sultan Mehmed
Han aleyhir'rahme ve'l- gufrân
Hazretlerinin kofacılık (kovacılık)
Hidmetiyle şerefyâb olan
Kutbü'l-ârif in merhum kofacı (kovacı)
Ali Dede ruhuna el-Fâtiha
Sene H.858/M.1454

Baş ve ayaktaşı olan mezarın şahidesi tepesinde dolama destarlı serpuş vardır. Uzunca dikdörtgen gövdenin üzerinde dokuz sıra yazı dikdörtgen çerçevelerle sınırlandırılmıştır. Baştaşı incelik altındaki kapak taşına (sekizgen taş, pehle) saplanmış. Ayaktaşı ise bir alem'in bilezik, boyun ve armut kısımlarının basık

Hamit Arbaş

şeklini hatırlatmaktadır. Alt bölümde, akant yaprağı, kıvrık dal, asma yaprakları, üzüm, lale çiçeği ve bunların ortasında servi ağacı görülmektedir (Res. 1-2).

2) *Mevlevî Halifesi Ali Dede:*

Haziredeki bu mezar taşı 260 envanter numarası ile kayıtlıdır. 78×176 cm. ebadında, mermer üzerine yüksek kabartma tarzında 11 satır (ön yüzde 8 satır, onun sağında 3 satır) kitabe yer almaktadır.

Kitabe şöyledir:

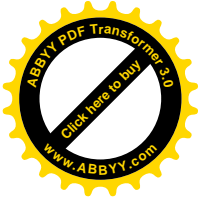
قد انتقل المرحوم المغفور
المحتاج الى رحمة
ربه الغفور على دده
بنده حضرت مولانا قدس سره
العزیز الواقع في ثلاث جما
دى الاولى
سنه ٩٩١

Transkripsiyonu:

Önyüzde: Kad intakale'l- merhûmü'l-mağfûr
El-muhtâc ilâ rahmet-i
Rabbîhi'l-Gafûr Ali Dede
Bende-i Hazret-i Mevlânâ kuddise sırrahu
El-Aziz- el vakı' fi selase cemâ
del-ûlâ
Sene
H.991/M.1583

Sağda:

بنده اهل
عرفان خليفه
مولويان

Divan Edebiyatı Müzesindeki Bir Grup Mezar Taşı

Transkripsiyonu:

Bende-i ehl-i
İrfân halife-i
Mevlevîyân

Türkçesi: Merhûm ve mağfur, Allah'ın
Merhametine muhtaç olan, Hazret-i
Mevlânâ kuddise sırrahu'l Azîz'in
Bendesi (hizmetkarı) Ali Dede 3
Cemaziyelevvel Sene H. 991/M. 1853' de vefat etti.

Sağda: Ehl-i irfan'ın bendesi, Mevlevîlerin halifesi .

Silindir formu bir şahidedir⁸. Mevlevî külâhının üzerine istiva⁹ çekilmiştir. Başlıktan gövde kısmına geçişte hafif bir daralma vardır. Baş taşının üzerinde bir kartuş içinde 8 satır, bunun sağında ise 3 satır yazı daha küçük bir kartuşla sınırlandırılmıştır (Res. 3-4).

3)Dervişe Hatice Kadın:

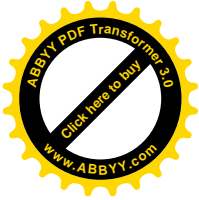
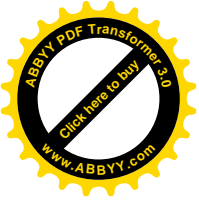
Haziredeki mezar taşı 71 envanter numarası ile kayıtlıdır. 36/28×104×9 cm. ebadında, mermer üzerine yüksek kabartma tarzında 5 satır celf sülüs hatlı kitabe yer almaktadır.

Kitabe şöyledir:

الفاتحه
مرحومه و مغفوره
درويشه خليجه
قادين روحىچون
سنه ١١٨٤

⁸ Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlanadan Sonra Mevlevilik*, İstanbul, s.285-286.

⁹ Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlevi Adab ve Erkamı*, İstanbul Yeni Matbaa, 1963, s.22; Abdülbaki Gölpınarlı, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İstanbul Dilek Matbaası, 1977, s.175-177; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul Marifet Yayınları, 1991, s.261'de İstiva Mevlevilikte sikkenin üzerine önden arkaya doğru çekilen şeride denir.

Hamit Arbaş

Transkripsiyonu:

El-Fâtiha

Merhûme ve mağfûre

Derviše Hatice

Kadın ruhi için

Sene H.1184/ M.1770

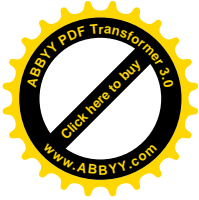
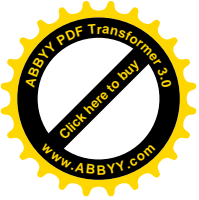
Üçgen alınlıklı şahide'nin üst kısmında, "C", "S" kıvrımlı dal ve yaprakların oluşturduğu bir kartuş vardır. Bunun ortasında meyve tabağı görülür. Yatay bir silme alınlığı alt bölümden ayırmaktadır. Daha sonra yine bitkisel bezemelerin altında 5 satır yazı görülmektedir. Bu hatlar dikdörtgen çerçevelerle sınırlandırılmıştır. Ayrıca mezar taşının yukarıdan aşağıya daraldığını görmekteyiz. Şahide'nin tepesindeki resim naturalist bir anlayışın izlerini taşımaktadır (Res. 5).

4) Sertarik-i Mevlevî Eşşeyh Esseyid Hasan:

Şahide Beşiktaş Mevlevîhanesinden Divan Edebiyatı Müzesine (Galata Mevlevihanesi) nakledilmiştir ve envanter numarası yoktur. 43×210×18 cm ebadında, mermer üzerine yüksek kabartma tarzında, 12 satır celi ta'lik hatlı kitabe yer almaktadır.

Kitabe şöyledir:

هو الباقي
تهنيت بر حوريان شد تعزيت بر سالكان
... ن خود تسليم جانان می شد آن قطب زمان
سر طريق مولوی الشيخ السيد حسن
می شد از قسطنطنیه جانب قونیه روان
چون بسی مّلت مقام آن حسام الدین شدی
سر مولانا عیان شد دی آن صاحب بیان
ناگهان آمدند از هاتف غیب استجب
دست رحمان نوش میگرد آنزمان صهبای جان
قامتش چون دفن شد طلعت بتاریخش نوشت
پیشوای مولوی شد عازم طرف جنان
سنه ۱۲۳۵

Divan Edebiyatı Müzesindeki Bir Grup Mezar Taşı

Transkripsiyonu:

Hüve-l Bâkî

Tehniyet ber huriyân şud te'ziyet ber salikân
.....n hod teslim-i canân mîşud an kutb-i zaman
Sertarik-i¹⁰ Mevlevî Eşşeyh Esseyyid Hasan
Mîşud ez Kostantaniyye canib-i Konya revân
Çün besî müddet makam-ı an Hüsameddin şudî
Sırr-ı Mevlânâ ayan şud dî an sahib beyân
Nâgehân amedend ez hâtif-i gayb istecib
Dest-i Rahman nûş mîkerd an zaman sehbayı can
Kameteş çün defn şud Tal'at bitariheş nivişt
Pişvâ-yı Mevlevî şud âzim-i terf-i cinan
Sene H.1235/M.1819

Türkçesi:

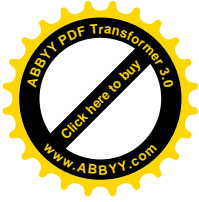
Hurilere tahniyet, salıklere te'ziyet (başsağlığı) o zamanın kutbu canını canana (sevgili yani Tanrı) teslim etti. Mevlevî yakınının başı (ulusu) Eşşeyh Seyyid Hasan İstanbul'dan, Konya'ya gidiyordu. Uzun süre o Hüsameddin'in makamında oturdu. Mevlana'nın sırrı o beyan sahibine ayan oldu. Ansızın gaybdan nida geldi İstecib (yani buyur). Can kadehini o anda rahmanın elinden içiyordu. Bedeni gömülünce Tal'at ona tarih yazdı. Mevlevî öncüsü (rehberi) cennet bahçesine doğru gitti.

Uzunca dikdörtgen ve destarlı sikkesi olan bir şahidedir. Sarığa geçişte gövde kısmı daralmaktadır. Dikdörtgen gövdede 12 sıra yazı dikdörtgen çerçevelerle sınırlandırılmıştır. Resimde görünen ayaktaşı ve sanduka bu baş taşına ait değil (Res. 6).

5) Galata Mahkeme Ser-mahzarı Derviş Emin'in Annesi Şerife Esmâ Hanım:

Halen hazirede duran mezar taşı 117 envanter numarası ile kayıtlıdır. 34/38×154 cm. ebadında, mermer üzerine yüksek kabartma tarzında 8 satır celî ta'lik hatlı kitabe yer almaktadır.

¹⁰ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, III, İstanbul Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993, s.1992'de Sertarik, Mevlevî tabirlerindedir. Çelebi Efendinin ve Konya Mevlevihanesi'nin şeyhi yerindeki kıdemli dedenin ünvanı idi.

Hamit Arbaş

Kitabe şöyledir :

هوالباقى
جهانك آينه الدانمه مكرندن امين اولمه
قنى اول كلانلر كتديلر جمله يلان اولدى
غلظه محكمه سر محضرى درويش امينك آه
دريغا مادري بالاخره خاكه نهان اولدى
سنه بيك ايكيوزيتمش بر ايكن اشبو فانيدن
شريفه اصما خانم رحمت حقه روان اولدى
سنه ١٢٧١

Transkripsiyonu:

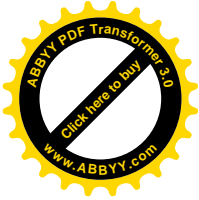
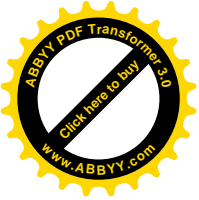
Hüve-l Bâkî

Cihânın âline aldanma mekrinden emin olma
Kanı evvel gelenler gittiler cümle yalan oldu
Galata mahkeme ser-mahzarı derviş Eminin ah
Dirîga mâderi bilâhare hake nihân oldu
Sene bin ikiyüz yetmişbir iken işbu fâni'den
Şerife Esmâ Hanım rahmet-i Hakka revân oldu
Sene H.1271/ M.1854

Taşın en üst kısmında dilimli rozet'in ortasında bir çiçek vardır, daha sonra iki uzun ve kıvrık yaprağa geçilir, bunlar ise yine birer çiçekle nihayetlenip, zincir motifiyle birbirine bağlıdır. Bu bölümden sonra sade bir kartuşun ortasında bir sikke görülür. Sikkeden yazı alanına geçilir. Aşağıdan yukarıya yazılan 8 satırlık kitabe bölümü diyagonal silmelerle birbirinden ayrılır (Res. 7).

6) *Adile Fatımâ Hanım:*

Halen hazirede orijinal yerinde duran mezar taşı 189 envanter numarası ile kayıtlıdır. 32/41×209 cm. ebadında, mermer üzerine yüksek kabartma tarzında 13 satır celî ta'lik hatlı kitabe yer almaktadır.

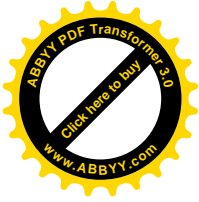
Divan Edebiyatı Müzesindeki Bir Grup Mezar Taşı

Kitabe şöyledir:

الله هو
خواهرم عادلہ خانم ایتدی بقایہ رحلت
فنادن الچکدی شمدی ماوادی بوله راحت
بولمدی دردینه چاره دنیاده هیچ بر طیب
کنجلیکنه طویمیوب کتدی جهانندن عاقبت
بعشق مولوی بر نور ایله قبرین ذوالجلال
اشک چشم مادره هم قیله ربم مرحمت
درکه والایه اول منسوب ایلدی چکمز تعب
باش کسنجه بولور البت سایه منلاده رفعت
اغلیوب جوهرله یارب دیلدی تاریخن رفعتی
عادلہ فاطمه خانم ایلیه جانی جنّت
روح فاطمه را فاتحه
سنه ۱۲۷۶ فی ۴ را

Transkripsiyonu:

Allah Hu
Hâherim Âdile Hanım etti bekâya rihlet
Fenâdan el çekdi şimdi me'vada bula râhat
Bulmadı derdine çare dünyada hiç bir tabib
Gençliğine doymayıp gitti cihandan âkıbet
Bi aşk-ı Mevlevî pür nûr ede kabrin zül-Celâl
Eşk-i çeşm-i mâdere hem kıla Rabbim merhamet
Dergeh-i vâlâya ol mensub idi çekmez taab
Baş kesince bulur elbet sâye-i Monla'da rif 'at
Ağlayıp cevherle yâ Râb dedi tarihin Rif 'ati
Âdile Fâtıma Hanım eyleye câyını cennet
Ruh-ı Fâtıma râ Fâtıha
Fi 4 (Ra) (Rebî'ül-evvel) sene H. 1276/ M. 1860

Hamit Arbaş

Beşik kemer şeklindeki mezar taşının tepesinde, ortada bir arakıye vardır. Külâhın çevresi, Osmanlı armalarını andırır tarzda düzenlenen ışın demeti biçiminde yivli süslemeye sahiptir. Serpuşun altında çapraz şekilde iki sedef, bunların içinde başaklar görülmektedir. Çapraz sedeflerin ortasında ise katmerli bir çiçek bulunmaktadır.

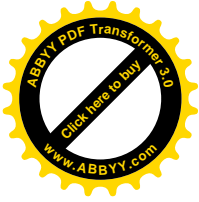
Şahide'nin üzerinde diyagonal bir şekilde 13 satır yazı vardır. Bunlar mail ve paralel silmelerle birbirinden ayrılmıştır. Hatların aşağıdan yukarıya doğru yazılışı bir hareketlilik meydana getirmektedir. Yazının çevresi çiçekler ve kıvrık yapraklarla kuşatılmıştır (Res. 8).

Araştırmamızda yer alan mezar taşları 15. yüzyıl ile 19. yüzyıl arasına tarihlenir ve hiç birinde taş ustasının adı zikredilmemiştir. Şahidelerin yapımında emeği geçen hattat ve nakkaşların adına da rastlayamıyoruz. Vefat eden erkekse baş taşına Mevlevîliğin sembolü olan sikke, hanım ise baş örtüsünü temsil eden çiçekle bezenmiş taç motifleri işlenmiştir. Yalnız, bayanların şahidesiyle ilgili düşünceler bütün örneklerin incelenmesiyle kesinlik kazanabilir.

Mezar taşında en belirgin özellik şahidenin başındaki, genellikle rölyef tekniği ile işlenmiş olan sikkedir. Bu serpuşlar, devrin düşüncelerini, temayüllerini, taş yontma ve oyma sanatını bize gösteren açık hava müzeleridir¹¹. Yukarıda işaret ettiğimiz gibi kadın ve erkek mezar taşlarında ortaklaşa dekoratif unsur Mevlevî sikkesidir. Çeşitli ebatlardaki Mevlevî külâhları iki türde yapılmıştır: ya mezar taşı sikke (veya arakıye) ile taçlanarak sonuçlanmaktadır (Res. 3, 6), yahut şahide kitabesinin bünyesinde, uygun biçimde yer almaktadır (Res. 7, 8). Bu dekoratif unsur, sikke türlerine göre Dal Sikke (Res. 3, 7), Kafesi Destarlı, Şekeraviz Kafesi (Res. 6) ve Dolama Destarlı şekillerindedir.

Mevlevî mezar taşlarında diğer dekoratif unsur geometrik süslemelerdir. Bu süsleme tarzı daha çok diğer dekoratif unsurların çerçevelenmesinde ve belirlenmesinde kullanılmıştır. İbareyi kuşatan kare, dikdörtgen yarım daire veya kemer (taçlaşan kemer) gibi görünüşler geometrik unsurlarla biçimlendirilmiştir (Res. 1, 3, 6 vb.).

¹¹ Fazıl Ayanoglu, "Türk Tarih Vesikalarında Eşsiz Mezar Taşları", *Tarih Hazinesi*, 12, (1951), s.598-602; M. Tanyaç, "Türk Mezar Taşları", *Tarih Hazinesi*, 7, (1951), s.334-337; Mehmet Önder, "Konya Mezar Taşlarında Şekil ve Süsler", *Türk Etnografya Dergisi*, XII, (1970), s.5; Metin Haseki, *Plastik Açısından Türk Mezar Taşları*, İstanbul, İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Matbaası, 1976, s.35; Azade Akar, "Yüzyıllar Boyunca Mezar Yazıtlarında Süslemeler", *Atatürk Konferansları*, XVII, (1977), s.73-77; Mehmet Zeki Kuşoğlu, *Mezar Taşlarında Huve-l Baki*, İstanbul, 1984, (sayfa numarası yok).

Divan Edebiyatı Müzesindeki Bir Grup Mezar Taşı

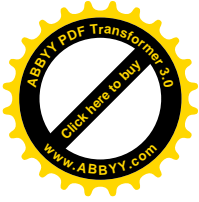
Üçüncü dekoratif unsur bitkisel süslemelerdir. Çeşitli gül, lale veyahut ağaç motiflerinin yanı sıra çeşitli dal ve yapraklarla, nebati süslemeleri meydana getirmektedir (Res. 2, 5, 7, 8). Hat ile yapılan bezemeler ise dikkate şayandır. Mezar taşlarında genellikle sülüs ve ta'lik türleri tercih edilmiştir (Res. 1, 4, 5, 6-8).

Mevlevî mezar taşlarında malzeme olarak mermer, gödene, kent ve sille taşı gibi daha çok bölgesel taş cinslerinin tercih edildiğini görüyoruz. Taşlar genellikle dikdörtgen, silindir ve kemer şeklindedir¹².

Sonuç olarak; Divan Edebiyatı Müzesindeki Bir Grup Mezar Taşı adıyla sunduğumuz bu araştırma ilerde yapacağımız incelemelerin öncüsü olarak kabul edilmelidir. Amacımız Türkiye'de ayakta olan mevlevîhaneler veya bunlara ait hazirelerin ve mezarlıkların hepsini aynı yöntemle tarayarak Mevlevî mezar taşlarının Türk mezar taşları içerisindeki yerini belirlemek, biçim, süsleme olarak Türk sanatındaki önemini vurgulamaktır. Galata Mevlevîhanesinde toplam 6 mezar taşını inceledik. Bunlardan üçü erkeklere, üçü bayanlara aittir. Çalışmamızdaki örnekler 15. yüzyıl ile 19. yüzyıl arasına tarihlenir ve hiç birinde taş ustasının ismi zikredilmemiştir. Sanatçıların imzalarına da rastlayamıyoruz. Hazirede altı sülaleye rastladık. Şahidelerin hepsi mermerden yapılmıştır. Taşlar dikdörtgen prizması, silindir ve kemer şeklindedir. Bunlarda akant yaprağı, kıvrık dal, asma yaprağı, üzüm, lale, natürmort, dilimli rozet, zincir motifi, sedef, başak ve servi ağacı gibi motiflere rastlanır¹³. Mezarlıkta bir Kovacı, bir Mevlevî Dedesi, bir de Sertarik-i Mevlevî vardır. Kitabeler celî ta'lik ve celî sülüs hatla yazılmıştır. Bazı taşların tarihi Tal'at ve Rif'atı adlı şahıslar tarafından ebced hesabına göre düzenlenmiş (Res. 6, 8). Şahidelerde kişinin bağlı olduğu tarikatı belirten semboller kullanılmıştır. Bezeme unsuru olarak servi, lale, natürmort, C, S kıvrımlı dallar, akant yaprağı vb. tercih edilmiştir. Serpuş denilen başlıklar olduğu gibi kullanılmıştır. Yalnız Kovacı Ali Dedenin başlığı şu ana kadar tetkik ettiğimiz Mevlevî arakiye ve sikkelerinden farklıdır, bu zatın başka bir tarikata bağlı olduğu muhtemeldir (Res. 1). Seyyid ve şerife gibi soydan gelen lakaplar, vefat edenin peygamber soyundan geldiğini belirtmektedir (Res. 6, 7). Vefat edenin derviş olduğu en çok mezar taşı yazılarından anlaşılır. Burada vefat eden kişi şeyh, derviş, dede, muhip, dervişe vs. olarak nitelenir veya Mevlevî tarikatının adı verilir. Daha önce işaret ettiğimiz gibi arakiye ve sikkenin çeşitleri de bu amaca hizmet etmektedir. Eğer vefat eden büyük bir ermiş ise şahidesine kutb-ül-arifin ya da gavsü'l-vasilin gibi ibareler yazılır. Bazı yollarda ise tarikatın değişik kollarından birisinin

¹² Uğur Derman, "Mezar Kitabelerinde Yazı San'atımız", *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, 49, (1975), s.36-47.

¹³ Dönemin tüm yapılarında yaygın olarak karşımıza çıkan bu süslemeler için bkz. A. Arel, *Onsekizinci Yüzyıl İstanbul Mimarisinde Batılılaşma Süreci*, İstanbul, 1975; Metin Sözen, *Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan*, İstanbul, 1975; Rüçhan Arık, *Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı*, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1976.

Hamit Arbaş

kurucusuna bu lakaplar verilir. Dede, halife, şeyh, kutup, derviş/e gibi terimler ise Mevlevîlikteki derecelere işaret etmektedir. Şahidelerin yakarış bölümünde, Mevlevîliğin dil ve terminolojisi yoğun olarak kullanılmaktadır. Mezar taşı yazılarında Allah'ın el-Bâkî (ebedi) sıfatı en yaygın kullanılanıdır. En sık görüleni Hüve-l Bâkî'dir. Sadece bir taşta Allah Hû ibaresi görülmektedir (Res. 8). Mezarda yatanın, her hangi bir tarikatın dış çevresine (muhip) ait olduğu ancak, derviş kimliğinin yanı sıra bir mesleğe mensup olduğunu bildirmesiyle anlaşılır. 15-19. yüzyıllarda yapılan erkek mezar taşlarında Mevlevîliğe mahsus sikke ve onun çeşitlerini göremiyoruz. Diğer tarikatlara ait mezar taşlarında ise o yollara ait taşlar kullanılmıştır; ama onların mevlevî serpuşları kadar sade olmadığını görüyoruz. Ayrıca istiva Mevlevî kutuplarının külahlarında vardır. Ayak taşlarında gördüğümüz tezyinat, diğer şahidelerde de ortaklaşa süsleme unsurudur. Bayanlara ait şahidelerde gördüğümüz süslemelerin benzerlerini aynı yüzyıllardaki (15-19. yüzyıl) diğer mezar taşlarında görmemiz mümkündür. Ancak dervişe ve muhibbe-i Mevlevî olan hanımların baş taşlarında bulunan dal sikke ve arakiye, diğer şahidelerde görülmez. Mevlevî mezar taşları ile ilgili araştırmalarımız devam ederek Mevlevî kabristanlarındaki ayakta kalan taşların büyük bir kısmını kapsayacaktır ve bu incelemelerin sonunda genel değerlendirmenin daha sağlıklı yapılacağı sağlanacaktır.